

УДК 37.013.73(09)

*Галина Антонюк,
Марія Антонюк*

ЛОГІКА В СИСТЕМІ ФІЛОСОФСЬКИХ ДИСЦИПЛІН КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ (XVII – ПОЧ. XVIII СТ.)

Важливим етапом у розвитку теоретичного наукового знання у вітчизняному освітньому просторі є період кінця XVII – початку XVIII ст. Окреслений період характеризується швидким розвитком економіки, торгівлі, мануфактурного виробництва, централізацією і налагодженням міжнародних контактів. На початок XVIII ст. у країні виникла потреба в розвитку експериментальної дослідної науки. У зв'язку з цим переглядалися старі теоретико-пізнавальні засоби, у наукових дослідженнях збільшувалася питома вага експерименту, змінювався увесь стиль наукового мислення. Суспільні запити епохи, розвиток різних галузей наукового знання вимагали від науки розробки інструментарію, методів, понятійного апарату дослідження дійсності. Ці завдання виконувала **логіка**, яку за нових умов почали трактувати у Києво-Могилянській академії (КМА) як засіб отримання знання, пізнавальний інструмент.

Завдання дослідження – на прикладі курсів логіки, які викладались у системі філософських дисциплін Києво-Могилянської академії, прослідкувати становлення раціоналістичних методів пізнання у вітчизняному освітньому просторі, охарактеризувати основні операції мислення (схоплення, судження, умовивід), які були предметом логіки і далі використовувалися у процесі навчання і викладання інших дисциплін і в суспільній практиці.

Джерельною базою дослідження є перекладені з латинської мови курси логіки професорів Києво-Могилянської академії: Феофана Прокоповича [9], Георгія Кониського [6], Стефана Яворського [13]. Ці курси дають змогу прослідкувати становлення логічних ідей у вітчизняному освітньому просторі XVII – XVIII ст. та їх вплив на розвиток теоретичного мислення у наступні епохи.

Філософська освіта у Києво-Могилянській академії розпочиналась із вивчення логіки. Це було традицією системи викладання у вищих навчальних закладах того часу, але водночас цей факт пояснювався усвідомленням того, що сам навчальний предмет “логіка” відіграє основну роль у формуванні абстрактного мислення, освітньої та загальної культури. Професор КМА Георгій Кониський у своєму курсі Логіки формулює завдання цієї дисципліни таким чином: “Логіці належить подвійний обов’язок: перший – оберігати думку від помилок, другий – подавати органи або знаряддя іншим наукам” [6, с. 222].

Система навчання КМА охоплювала вісім класів: один підготовчий і три граматичні належали до нижчих класів, класи поетики та риторики – проміжні та два вищі класи – філософії й теології. Навчальний процес у нижчих і вищих класах суттєво відрізнявся: у нижчих існувала ціла система педагогічного стимулювання (завдання екзерцисів та окупацій, визначення найкращих учнів у класі та з їхньою допомогою перевірка знань інших, проведення екзаменів). За твердженням дослідників, у старших класах від цих педагогічних прийомів відмовлялися, натомість основну роль тут відігравав такий педагогічний прийом, як диспут [1, с. 285-286]. Визначення диспуту подане у Ф. Прокоповича: “Диспут, як показує сама назва, є нічим іншим, як розв’язання питання про те, яка з двох суперечливих думок є істинною, коли філософи або інші спеціалісти розглядають міцність основи кожної з них і принципи, на які вони спираються, вступивши у розмову. Один із них бере до уваги засади іншого, а той, у свою чергу, заперечує протилежну для нього тезу, або ту саму тезу (тут немає різниці) розглядає перший, а заперечує інший. Звідси, хоч кожному зі сторін підтримують численні прихильники, що ворогують між собою, то однак розпочинається бій двох таборів, неначе на війні, якщо між двома протилежними поглядами немає середнього, за яким може йти третій. ...Шкільні диспути запроваджуються у формі звичайного діалектичного силогізму” [9, с. 10-11]). Диспути як форма навчання відігравали особливу роль у процесі опанування студентами філософських і богословських дисциплін, заміняли собою класні та домашні вправи, що практикувалися у попередніх класах. На думку Ф. Прокоповича, метою логіки було краще оперувати операціями розуму у веденні диспуту [9, с. 9-25].

Логіка була основним засобом, інструментом, який уможлилював проведення диспуту. У диспуті спочатку ставиться проблема і подаються підстави, що підтверджують її істинність. Якщо підстава викликає сумніви, то робляться окремі закиди з того чи іншого питання. На них ще раз дається відповідь, яка ще раз підтверджує істинність тієї чи іншої

основної проблеми. А коли відповідь закиду не достатня, то закид ще раз повторюється. Далі з відповідного диспуту робляться висновки, що беруться за основу тієї думки, яку обстоює лектор (приклад: лекційні курси з Логіки Ф. Прокоповича [9, с. 9–111]; Г. Кониського [6, с. 64–384]; С. Яворського [13, с. 41–614]). Крім негативних моментів, при веденні диспуту (ретельний розбір і пояснення термінів, що відволікало від основної думки, нагромадження тез, антитез і синтез, що вело до нагромадження матеріалу при викладанні курсу), було й чимало позитивного.

Курс логіки був спрямований на розвиток у студентів засад раціонального мислення, на правильний, послідовний виклад власних думок при максимальному врахуванні зауважень опонентів, на вміння ведення диспуту. Ця своєрідна “гімнастика мозку”, схоластичний метод, який був покладений в основу викладання, з часом заперечили самих себе, але це був певний етап у західноєвропейській, а отже, і у вітчизняній педагогіці періоду XVII – XVIII ст. Здобуті знання і навички студенти академії використовували при вивченні інших дисциплін, а далі – за межами навчального закладу – в державницькій та суспільно-політичній діяльності [4, с. 615].

У XVII – XVIII ст. в Києво-Могилянській академії логіку все більше починають розглядати як науку про закони і форми людського мислення, головним завданням якої є правильне, істинне пізнання навколишньої дійсності. С. Яворський у курсі “*Agonium philosophicum*” зазначає: “Метою нашої інтелектуальної потенції є пізнання та споглядання істини, так само як зоровій потенції [властиво] бачити світло та колір, слуховій – чути звук, бажальній – бажати добра. Але оскільки людський розум сам по собі слабкий та ненадійний, що може, звичайно то, хитатись між істинним та хибним, то він потребує якогось наукового навичку (*habitus*), який здатний керувати своїми діями за допомогою певних законів. І тут таким порадником є логіка, яка спроможна керувати операціями нашого інтелекту” [13, с. 43-44].

Курси логіки поділялися на дві частини: Малу логіку (*Logica minor*) та Велику логіку (*Logica major*) [11].

Мала логіка (*Logica minor*) знайомила студентів із методом викладу і була одночасно своєрідним логічним словником найголовніших понять, логічних виразів, які зустрічатимуться у наступних навчальних курсах. Змістом Малої логіки було три диспути, в яких мова йшла про три операції розуму. Перша операція розуму – це просте спостереження або схоплення (*apprehensio*) предмета, речі. Операція схоплення фіксує факт існування, буття об’єкта через певне поняття, термін. Перший розділ Малої логіки був вченням про терміни. Значна увага у цьому розділі приділялася

також питанню про субпозицію, згідно з яким змісту кожного терміна відповідає певна річ (предмет висловлювання). Зміна властивості речі зумовлює зміну і самого терміна. Перший диспут малих логік завершував розділ про предикацію. Предикацію розглядали як твердження одного про інше: категорію – як порядок вищих і нижчих предикатів (тобто родів, видів, індивідів, які знаходяться під будь-яким вищим або нижчим родом). Другий диспут Малої логіки характеризував більш складну логічну операцію – судження. Судження визначалося як висловлювання, в якому щось стверджувалося або заперечувалося [13, с. 68]. Висловлюванням називалася будь-яка граматично правильно побудована мовна конструкція, що за структурою дорівнює реченню або включає декілька речень. Кожне висловлювання має свою матерію і форму. Матерію висловлювання утворює суб'єкт чи предикат, а форму – зв'язка [6, с. 93-95; 13, с. 68-69]. Таким чином, речення чи судження складаються з трьох елементів: суб'єкта, предиката та дієслова. Класифікація суджень, дана в курсах логіки, здійснюється, як зазначає Я. Стратій, переважно на лінгвістичній основі [5, с. 297]. Всі судження поділяються на абсолютні (в сучасній термінології – категоричні) та модальні [13, с. 69-71; 6, с. 95-102].

Другий диспут Малої логіки закінчувався питанням про визначення та поділ. С. Яворський подає такі формулювання понять “визначення” і “поділ”: “Визначення є мовленням, що пояснює сутність і природу речі” [13, с. 80]; “Поділ є мовленням, що поділяє ціле на свої частини” [13, с. 84]. Визначення і поділ розглядалися як наступний етап пізнавальної діяльності людини, що веде до вищої інтелектуальної операції, яка називається аргументацією. Питання про аргументацію розглядається в останньому диспуті Малої логіки [13, с. 87-88]. Аргументація розглядалася як вислів, що дає можливість виводити одне положення з іншого. Вона складається з антецедента, що містить один або два засновки, консеквента, тобто того, що саме виводиться, і консеквенції, яка була власне тим, чим консеквент виводиться з антецедента. До видів аргументації належали силогізм, ентимема, дилема, сорит, індукція [13, с. 87-88; 6, с. 114-200; 9, с. 107-111]. Основна увага у курсах малої логіки приділялася першому виду аргументації – **силогізму**. С. Яворський визначає силогізм таким чином: “Є аргументація, названа силогізмами. Вона є мовленням, що складається з трьох суджень, розміщених певним способом, у яких із двох суджень впливає третє внаслідок зв'язку крайніх термінів із середнім у засновках, наприклад: кожному чесноту треба любити, справедливість є чесноту, отже, справедливість треба любити” [13, с. 87]. Основна увага у цій частині була приділена матерії та формі силогізмів, їхній фігурі та модусам; викладалося

питання про софістичний силіогізм та його спростування. Далі йшов виклад питання про дистинкції. Завданням цієї частини логіки було дати навички правильної побудови суджень, вміння відстоювати свою думку і спростовувати думки опонентів. Закінчувалася Мала Логіка Законами ведення правильного диспуту з іншими [6, с. 186–200]; У Ф. Прокоповича правила правильного ведення диспуту викладаються на початку курсу логіки: “Про закони і правила належного ведення диспуту” [9, с. 9-25]. Вивчення Малої логіки було вступом до Великої логіки – теорії пізнання.

Велика логіка (Logica major) виходила за межі нашого сучасного розуміння логіки і була власне теорією пізнання. У ній є багато частин, які сучасна наука відносить до метафізики чи вступу до філософії [10, с. 110]. Включення цих питань у період XVIII ст. до предмета вивчення логіки було зумовлене не лише традицією, але також логічним виправданням. У вступі до Великої логіки мова йшла про предмет логіки, ставилося питання, є логіка теоретичною чи практичною дисципліною (розв’язувалося на користь практичної), наукою чи мистецтвом (питання розв’язувалося таким чином, що логіка є мистецтвом і наукою водночас (Ф. Прокопович. Книга шоста Логіки. Розділ другий: “Стверджується, що логіка є мистецтво, і відкидається те, що заперечує цю думку”; розділ четвертий: “Встановлюється, що логіка є наукою у прямому розумінні слова і відкидаються аргументи противників у цьому питанні” [9, с. 32-36; 39-41]. Далі йшли розділи про об’єкт логіки. Стверджувалося, що дійсним об’єктом логіки є не речі, не слова, а операції мислення, які забезпечують правильний хід думок. Й. Кроковський із цього приводу зазначає: “Логіка має своєю кінцевою метою спосіб знання, яким правильно користуються люди в пошуках істини об’єктивних речей” [7, с. 110]. Після вступної частини у перших диспутах Великої логіки розглядалися питання про **дистинкції** (відмінність, різниця, інакшість), які поділялися на реальні та раціональні. Реальною дистинкція є тоді, коли окремі предмети різняться один від одного: “Просто реальна дистинкція є відмінність певного сутнього від іншого” [13, с. 233]. Коли ж щось у дійсності є одним і тим самим, але сприймається нашою свідомістю як щось відмінне, то така дистинкція є раціональною: “Дистинкція розуму є тоді, коли одна і та сама річ різним способом пізнається дистинктними актами або вона є від одного і того самого об’єкта інша і інша у нашому інтелекті відповідно до тих та інших співзначників” [13, с. 332]. Дистинкція існує там, де є потенціальна відмінність, тобто в зовнішніх об’єктах, але ці об’єкти є не стільки дистинкцією, скільки можливістю для того, щоб річ могла розрізнятися за допомогою розуму. Вони тому називаються зовнішніми об’єктами, що через них річ

розрізняється не сама по собі, а у нашому мисленні. Сама вона має лише підставу для наступного розрізнення розумом [13, с. 228-341].

Предметом Великої логіки було також питання про співвідношення загального і часткового. Ця проблема розроблялась ще в епоху Античності, зокрема у працях Аристотеля [3, с. 18-19]. Питання співвідношення загального і часткового (про універсалії) було одним із центральних у всій системі середньовічної науки, оскільки воно торкалося світобудови: що є первинним (універсальним) у світі – речі чи лише їх універсальні назви. Відповідь на це питання визначало шлях пізнання: від загальних понять до явищ оточуючого світу (речей) чи від речей до понять. Від вирішення цього питання залежала подальше наукове пояснення явищ природи. У курсі Г. Кониського зазначено: “Ця доктрина сприяє не тільки [вивченню] категорій, а й усієї філософії, тому що без її знання не могли б виникнути взагалі жодна наука чи певне пізнання” [6, с. 237]. Оскільки всі окремі речі та явища в природі є непостійними та змінними, то без універсалій ми не змогли б мати знання про окремі речі.

Вже в середньовіччі у розв’язанні питання про універсалії виокремилося два протилежні підходи: реалістичний і номіналістичний [8, с. 288]. Проблема універсалій у вітчизняній логіці розглядуваного періоду вирішується головним чином в **номіналістичному дусі** [5, с. 298], що значною мірою було зумовлено розвитком природничих наук і орієнтацією теоретичних наук на пізнання явищ оточуючого світу. Г. Кониський визнає, що універсалія існує і дійсності як формальна єдність – найвища подібність натур, що є в самих речах. Це він називає “не-власне-універсалія”, бо для її виникнення потрібна абстракція, яка можлива лише в розумі. Якщо ж універсалію розглядати у власному смислі, то вона реально не існує, а виникає лише в розумі. Г. Кониський вважає, що “суб’єктом універсалії є натури речей, які не є так реально відрізненими від індивідів, щоб існували самі собою, а не з допомогою інтелекту” [6, с. 265]. Так, людська природа незалежно від інтелекту властива багатьом індивідам, у той же час і “натури щодо речі менш властиво універсальні, а стають більш властиво універсальними хіба що з допомогою інтелекту” [6, с. 266], бо “дистинкція натур від одиницостей відбувається лише в розумі, а не в об’єкті і в самих речах, як було доведено всупереч скотистам; отже, і єдність дистинкції не відповідає натурам щодо речі, а тільки з допомогою інтелекту” [6, с. 266-267]. Як видно з наведеного, Г. Кониський визнає загальні поняття продуктами абстрагуючої пізнавальної діяльності людського розуму. Якщо універсалії пов’язані з окремими речами, то це свідчить, що поняття науки відображають

об'єктивну дійсність – такий висновок слідує із розуміння вітчизняними мислителями проблеми універсалій.

Займаючи позицію поміркованого номіналізму, професори Києво-Могилянської академії розглядають універсалії як сутності, що існують невіддільно від окремих, одиничних речей. Й. Кроковський доводить, що “універсальні натури, по суті, існують в одиничних, оскільки універсальні натури не існують поза одиничним ані щодо одиничних, бо вони не є чистими словами чи поняттями” [7, с. 41]. Визнання реального існування окремих речей мало велике значення для розвитку теорії пізнання. На думку С. Яворського, пізнавані інтелектом абстрактні речі є чимось вторинним стосовно свого об'єкта. На його думку, пізнання залежить, перш за все, від одиничних речей: “Універсальні природи не існують поза своїми одиничними речами, як відокремлені, так [вважають] всі перипатетики на чолі з Аристотелем і доводять: коли б універсальні природи були відокремлені від одиничних, то існували б сутності одиничних і не існували б; існували б, як вчить Платон, не існували б, як доводжу; сутність Петра, наприклад, не може існувати відокремлено від Петра, бо коли б Петро існував на землі, то сутність його була б під небозводом поза Петром, тоді Петро не був би людиною, тому що в собі він не мав би сутності та природи людини” [13, с. 360]. Г. Кониський вважав, що основою для узагальнень є речі зовнішнього світу: речі мають подібні риси, що дає змогу розумові після операції абстракції подібних рис створювати універсалії. Утворені таким чином поняття – це прототипи речей, що існують у розумі внаслідок чуттєвого сприймання: “Речі дійсно є численними, і якщо б речі не мали множини, то терміни ніколи б її не мали, бо граматична множина залежить від реальної” [6, с. 245]. Про окремі речі не існує науки, а загальне, яке існує в понятті, ґрунтується на існуючому в природі. Особливо цінними є думки вітчизняних мислителів про те, що поняття відображають загальне, що існує в речах. Звідси випливає, що первинними вітчизняні мислителі визнавали речі оточуючого світу, а поняття – як похідні.

Дані чуттєвого сприйняття, оформлені розумом у поняття, становлять вихідний пункт для логічного процесу узагальнення, кінцевий результат якого – певне обмежене число найбільш загальних понять – категорій. Ці поняття неможливо звести ні одне до одного, ні до якогось простішого поняття [6, с. 298–333; 13, с. 459-536]. На думку вітчизняних учених, категорії не вигадані, не винайдені розумом, вони лише відображають найбільш загальним чином природне співвідношення речей. У категоріях узагальнено дані досвіду.

На основі загальних понять розум здійснює свої складні операції у процесі пізнання – конструює судження й умовиводи, які характеризують розумову діяльність. Логічні операції, які здійснює розум у процесі пізнання, були також предметом розгляду Великої логіки.

Першою логічною операцією інтелекту є схоплення (*apprehensio*). Схоплювання сутності предмета у поняттях і вираження цієї сутності у словах або термінах є розумінням. Але якщо у терміні сутність предмета виражається нерозгорнуто, то розгорнуто вона може бути виражена у визначенні. Визначення коротко відображає перелік істотних властивостей предмета, позначеного даним терміном, а також у ряді інших суджень, які проявляються у реченнях [3, с. 142-143]. Першу інтелектуальну операцію стосовно пізнання продовжує друга. При цьому зазначалося, що перша інтелектуальна операція схоплення (*apprehensio*) може бути хибною, неправильною. Критичну перевірку істинності схоплення забезпечує **друга інтелектуальна операція**, яка полягає в тому, що інтелект розглядає сутність предмета в його розгорнутому вигляді, вираженим у формі **судження** (речення). Говорячи про другу інтелектуальну операцію, вітчизняні мислителі велику увагу приділяли істинності судження, головним принципом яких була відповідність думки й об'єкта. Істинність судження полягає в тому, що інтелект судить так, як насправді є в дійсності. Цю думку розвиває С. Яворський: “Зазначаю, що істинність є троякою: одна є метафізична або трансцендентальна, яка береться для пізнавальності судження, і вона проникає в інші сутні, так само як і в судження, ідентифікуючись із ними, визначає, що судження є або істинне, або хибне. Другою є моральна істинність, що протиставляється обманові, і так взята істинність або ще більше істина є відповідністю слів із думкою. І така істинність перебуває в мовному та письмовому судженні. Нарешті, третьою є формальна або логічна істинність, і так взята, вона є відповідністю акту з об'єктом. А хибність, навпаки, є невідповідністю акту з об'єктом. Далі, під відповідністю розумій повну подібність акту з об'єктом, але не фізичну, бо не існує жодної подібності духовного пізнання з матеріальним об'єктом або акцидентом” [13, с. 545].

Пізнання розумілося київськими вченими як складний процес, утворення поняття і судження. Це лише перший етап у пізнанні. Наявність міжпредметних зв'язків, котрі висували на перший план натурфілософія та інші дисципліни, приводили до думки, що пізнання – це рух інтелекту від одного акту пізнання до іншого, пов'язаного з попереднім. Ця процедура виражалась у формі силогізму. **Силогізм** – це третя операція розуму, результатом якої є умовивід. Головна роль в утворенні силогізму належа-

ла інтелекту. Однак інтелект утворює силогізм не довільно, а на основі об'єктивних даних, отриманих від реальної дійсності: “інтелект не може утворювати жодного пізнання без імпресивного образу, адже без фізичного сприйняття іншого пізнання він не може утворювати пізнання, відповідно – і висновку” [13, с. 575]. Особливу увагу київські вчені приділяли доказовому силогізму [13, с. 589-604; 6, с. 373-379].

Києво-могилянські вчені дотримувалися думки, що ознакою кожного істинного судження є логічний доказ, що веде до переконливого знання. Обов'язковим атрибутом доказу, що веде до знання, вважались **ясність та очевидність**, завдяки чому людина отримує істинне уявлення про навколишній світ: “Засновки кожного доказу повинні бути обов'язково істинними, певними і очевидними. Підстава: якщо принаймні один засновок у доведенні буде хибним, непевним та прихованим, то висновок обов'язково буде хибним, непевним та прихованим, тому що висновок йде за слабшою частиною або засновком, і тоді висновок не буде знанням, відповідно і доказ не буде силогізмом, який утворює знання” [13, с. 594]. Принцип очевидності було покладено в основу єдиного методу, який, на думку вітчизняних мислителів, забезпечував людині можливість здобути істинне знання, проникнути в таємниці природи і впливати на неї.

Основним принципом гносеології у вітчизняній науці розглядуваного періоду стає **пізнаваність світу**. Пізнаваність світу може бути досягнутою за допомогою логічних операцій. Використання логічних операцій у процесі пізнавальної діяльності веде до багатьох наукових відкриттів. Тому логіці, предметом якої було вивчення логічних операцій розуму, відводилося чільне місце у процесі викладання філософських дисциплін. Київські мислителі розвивали думку про об'єктивний характер знань людини, які вона здобуває у процесі навчання і досвіду. Пізнавальні операції розуму вчені пов'язують із мовою. Мова є знаковою системою, у якій відображається світ речей як результат пізнавальної діяльності людини. Питання про те, як у мові відображаються результати пізнання, є предметом окремого викладу.

Викладений матеріал дає змогу зробити висновок про те, що логіка посідала значне місце у системі викладання філософських дисциплін у КМА. Її завданням було дати студентам теоретичні знання про закони і форми людського мислення. Вихідною точкою осмислення логічних проблем був “Органон” Аристотеля, але у своїх лекційних курсах професори академії не обмежувалися лише цим традиційним авторитетом, а використовували дані сучасної їм науки. Знання з курсу логіки використовувалися при вивченні таких предметів філософського циклу: натурфілософії, метафізики, етики, теології, а далі – у суспільній практиці. Саме тому вітчизняні вчені

починають трактувати логіку як науку практичну, яка стає інструментом, теоретичною базою для розвитку наукового знання у наступні епохи.

Посилання:

1. *Аскоченский В.* Киев с древнейшим его училищем Академиею : В 2-х ч. — Киев : Университетская типография, 1856. — Ч. I. — 370 с.
2. *Захара И. С.* О предмете и задачах логики в Киево-Могилянской академии // Отечественная общественная мысль эпохи Средневековья (Историко-философские очерки) : Сб. науч. трудов. — Киев : Наук. думка, 1988. — С. 300—309.
3. *Захара И. С.* Академічна філософія України (XVII – I пол. XVIII ст.). — Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2000. — 239 с.
4. *Захара И. С.* Коментарі до Малої логіки // *Яворський Стефан.* Філософські твори : У трьох томах. — Т. I. — Київ : Наук. думка, 1992. — С. 615—632 с.
5. Історія філософії на Україні : У трьох томах / АН УРСР, Ін-т філософії. — Том I. : Філософія доби феодалізму. — Київ : Наук. думка, 1987. — 398 с.
6. *Кониський Г.* Філософські твори : у двох томах / Пер. з лат., упор., передм. та примітки *М. В. Кашиби;* АН УРСР, Ін-т філос., Ін-т сусп. наук. — К. : Наук. думка, 1990. — Т. I. — 494 с.
7. *Кроковський І.* Диспут з логіки / Перекл. з лат. *І. Паславського.* — Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. — Львів, 1972-1973. — 300 с.
8. *Маковельський А. О.* История логики. — М. : Наука, 1967. — 502 с.
9. *Прокопович Ф.* Логіка // *Прокопович Ф.* Філософські твори : в трьох томах. — Т. II : Логіка. Натурфілософія або Фізика. Етика. — К. : Наук. думка, 1980. — 550 с.
10. *Симчич М.* Курси логіки в Києво-Могилянській академії // Україна XVII століття: суспільство, філософія, культура : Зб. наук. праць на пошану пам'яті проф. Валерії Михайлівни Нічик / Ред.-упор. : *Л. Довга, Н. Яковенко.* — К. : Критика, 2005. — С. 108—117.
11. *Стратій Я. М.* Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии / *Стратій Я. М., Литвинов В. Д., Андрушко В. А.* — К. : Наук. думка, 1982. — 348 с.
12. *Стратій Я. М.* Філософія Києво-Могилянської академії. Проблема пізнання // Історія української культури : у п'яти томах. — Том 3 : Українська культура другої половини XVII –XVIII століть. — Київ : Наук. думка, 2003. — С. 575—611.
13. *Яворський С.* Філософські твори : у трьох томах / Пер. з лат., вст. ст., комент. та ім. показчик *І. С. Захари ;* АН України ; Ін-т філософії та ін. — Том I. — К. : Наук. думка, 1992. — 630 с.

References (transliterated and translated):

1. *Askochenskij V.* Kiev s drevnejshim ego uchilishhem Akademiejju : V 2-h ch. (Kiev with its oldest school – the Academy : In 2 parts). Kiev, 1856. Part I. 370 p.
2. *Zakhara I. S.* O predmete i zadachah logiki v Киево-Mogiljanskoj akademii (On the subject of logics in the Kyiv-Mohyla Academy // Patriotic social thought of the Middle Ages (Historical and philosophical essays) : Collection of scientific works. Kiev, 1988. P. 300—309.
3. *Zakhara I. S.* Akademichna filosofiiia Ukrainy (XVII – I pol. XVIII st.) (Academic philosophy of Ukraine (17 – first half of 18 centuries)). Lviv, 2000. 239 p.
4. *Zakhara I. S.* Komentari do Maloi lohiky // *Yavorskyi Stefan.* Filosofski tvory : U trokh tomakh (Comments on Little logic // *Stefan Jaworski.* Philosophical works : In three volumes). Vol. I. Kyiv, 1992. P. 615—632.
5. Istoriiia filosofii na Ukraini : U trokh tomakh / AN URSR, In-t filosofii. — Tom I. : Filosofiiia doby feodalizmu (History of Philosophy in Ukraine : in three volumes / USSR Academy of Sciences, Institute of Philosophy. — Vol. I: Philosophy of feudalism era). Kyiv, 1987. 398 p.

6. *Konyskyi H.* Filosofski tvory : u dvokh tomakh (Philosophical works: in two volumes / Latin translations, preface and notes by *M. V. Kashuba*; USSR Academy of Sciences, Institute of Philosophy., Institute of Social Science). Kiev, 1990. Vol. I. 494 p.
7. *Krokovskiy I.* Dysput z lohiky (Dispute in logics) / Trans. from the Latin be *I. Paslavskiy*. — Archive of I. Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies. Lviv, 1972-1973. 300 p.
8. *Makovel'skij A. O.* Istorija logiki (History of Logics). Moscow, 1967. 502 p.
9. *Prokopovych F.* Lohika // Prokopovych F. Filosofski tvory : v trokh tomakh. — T. II : Lohika. Naturfilosofiiia abo Fyzyka. Etyka (Logics // *F. Prokopovich* Philosophical works : in three volumes. — Vol. II : Logics. Natural philosophy or physics. Ethics). Kiev, 1980. 550 p.
10. *Symchych M.* Kursy lohiky v Kyievo-Mohylianskii akademii // Ukraina XVII stolittia: suspilstvo, filosofiiia, kultura : Zb. nauk. prats na poshanu pam'iaty prof. Valerii Mykhailivny Nichyk (Courses of logics in Kyiv Mohyla Academy // Ukraine of the 17th Century: Society, Philosophy, Culture : Collection of scientific works to honor the memory of Prof. Valeria Mykhailivna Nichyk / *L. Dovha, N. Yakovenko* (ed.). Kiev, 2005. P. 108—117.
11. *Stratij Ya. M., Litvinov V. D., Andrushko V. A.* Opisanie kursov filosofii i ritoriki professorov Kievo-Mogiljans'koj akademii (Description of courses of philosophy and rhetoric taught by professors of Kiev-Mohyla Academy). Kiev, 1982. 348 p.
12. *Stratij Ya. M.* Filosofiiia Kyievo-Mohylianskoi akademii. Problema piznannia // Istoriiia ukrainskoi kultury : u p'iaty tomakh. — Tom 3 : Ukrainska kultura druhoi polovyny XVII –XVIII stolit (Philosophy of Kyiv-Mohyla Academy. The problem of knowledge // History of Ukrainian culture : in five volumes. — Volume 3: Ukrainian culture of the second half of the 17th -18th centuries). Kyiv, 2003. P. 575—611.
13. *Yavorskyi S.* Filosofski tvory : u trokh tomakh (Philosophical works : in three volumes / Latin translation, comments and bibliography. index by *I. Zakhara*; Academy of Sciences of Ukraine; Institute of Philosophy, etc.) — Vol. I. Kiev, 1992. 630 p.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2013

Г. Антонюк, М. Антонюк

Логика в системе философских дисциплин Киево-Могилянской академии (XVII – нач. XVIII в.)

На примере образовательной практики Киево-Могилянской академии в статье проанализировано преподавание логики в системе философских дисциплин. Авторы делают вывод, что логика занимала значительное место в системе преподавания философских дисциплин в Киево-Могилянской академии, поскольку своим заданием она имела овладение операциями мышления, которые необходимы были человеку в процессе познания мира. Ее задачей было дать студентам теоретические знания о законах и формах человеческого мышления. Исходной точкой осмысления логических проблем был “Органон” Аристотеля, но в своих лекционных курсах профессора академии не ограничиваются только этим традиционным авторитетом, а используют данные современной им науки. Знания по курсу логики использовались при изучении таких предметов философского цикла: натурфилософии, метафизики, этики, теологии, а далее – в общественной практике. Изучение логики способствовало развитию рационализма – теоретической базы Просвещения в отечественном образовательном пространстве XVII – XVIII вв.

Ключевые слова: логика, операции мышления, философский курс, Киево-Могилянская академия, отечественное образовательное пространство.

H. Antoniuk, M. Antoniuk

**Logics Doctrine in the System of Philosophical Disciplines
in Kyiv-Mohyla Academy (the 17th – beginning of the 18th centuries)**

The article analyzes educational practices of Kyiv-Mohyla Academy on the example of the logics doctrine in the system of philosophical subjects. The authors conclude that Logics occupied a significant place in the teaching of philosophical disciplines at Kyiv-Mohyla Academy, since the task of logics was to master the operations of thinking that were necessary for a man in the process of acquiring knowledge about the world. Its aim was to give students the theoretical knowledge of the laws and forms of human thinking. The starting point for understanding the logical problems was the “Organon” by Aristotle, but during their lectures professors of the Academy were not limited to traditional authority and used the data of contemporary science, as well. Logic skills were applied in teaching and learning of such sciences as natural philosophy, metaphysics, ethics, theology and, therefore, were used in public practice. Studying logics contributed to the development of rationalism - the theoretical framework of the Enlightenment in the national educational space of the 17th – 18th centuries.

Key words: logics, thinking operations, philosophical course Kyiv-Mohyla Academy, the national educational space.

Рецензент – доктор філософських наук, професор В. О. Кудін